

JOSEPH CAMPBELL

BILL MOYERS

Síla mýtu

Argo

CapriCorn

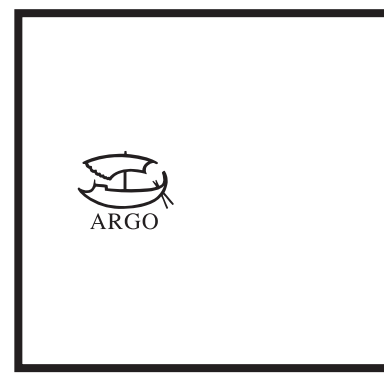

Ukázka elektronické knihy

edice Capricorn
Svazek 20

Joseph Campbell
Bill Moyers

Síla mýtu

JOSEPH CAMPBELL
BILL MOYERS

Síla mýtu

Argo



Přeložil Miroslav Jindra

Editorka původního anglického vydání Betty Sue Flowers

THE POWER OF THE MYTH
Argo, 2016
Copyright © 1988 by Apostrophe S Productions, Inc.,
and Alfred van der Marck Editions
This translation published by arrangement with Doubleday, an imprint of
The Knopf Doubleday Group, a division of Penguin Random House, LLC.
Translation © Miroslav Jindra, 2016

ISBN 978-80-257-1904-6 (váz.)
ISBN 978-80-257-2064-6 (e-kniha)

OBSAH

POZNÁMKA EDITORKY _ 11

ÚVOD _ 13

I
MÝTUS A MODERNÍ SVĚT _ 23

II
CESTA K VNITŘNÍ PODSTATĚ _ 63

III
PRVNÍ VYPRAVĚČI _ 101

IV
OBĚŤ A BLAŽENOST _ 126

V
HRDINOVA DOBRODRUŽSTVÍ _ 161

VI
DAR BOHYNĚ _ 214

VII
PŘÍBĚHY O LÁSCE A MANŽELSTVÍ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ _ 235

VIII
MASKY VĚČNOSTI _ 260

Věnováno Judith, která tu hudbu slyší už dlouho

POZNÁMKA EDITORKY

Rozhovory mezi Billem Moyersem a Josephem Campbellem proběhly v letech 1985 a 1986 na Skywalkerově ranči George Lucase a později v Přírodovědném muzeu v New Yorku. Když jsme četli jejich původní přepisy, udivovala nás bohatost materiálu, který zachytilo čtyřiadvacet hodin natáčení; při sestřihu na šest hodin televizní série se pak ovšem muselo mnohé vypustit. Projekt knižního vydání se zrodil z přání, aby se s tímto materiálem mohli seznámit nejen diváci televizního seriálu, ale i ti, kdo už dlouhá léta obdivují Campbellova díla knižní.

Při přípravě této publikace jsem se snažila zachovat přirozenou formu původních rozhovorů a zároveň využít této příležitosti k tomu, abych u jednotlivých témat vložila do textu dodatečný materiál, který se v zápisech vyskytoval porůznu i v jiných pasážích. Kde to bylo možné, dodržovala jsem formát televizní série. Ovšem kniha má svou vlastní formu a atmosféru a jejím účelem je posloužit jako průvodce seriálem, nikoli jako jeho replika. Vznikla zčásti proto, že myšlenky, které obsahuje, nestačí přijímat pouze vizuálně, ale že je třeba mít možnost nad nimi uvažovat – vracet se k nim.

Tato publikace se ovšem zrodila hlavně proto, že Bill Moyers byl ochoten se tak základním a obtížným tématem, jako je otázka mýtů, vůbec zabývat a především že Joseph Campbell souhlasil s tím, že na Moyersovy pronikavě zvídavé otázky bude odpovídat s naprostou a bezvýhradnou upřímností, založenou na neobyčejně hluboké znalosti problematiky, kterou se důvěrně zaobíral celý život. Oběma jsem zavázána za to, že jsem mohla být svědkem tohoto setkání, a moje vděčnost náleží i Jacqueline Kennedyové-Onassisové, redaktorce nakladatelství Doubleday, jejíž zájem o myšlenky Josepha Campbella dal první podnět k úvahám o vydání této knihy. Za podporu tohoto projektu si můj dík zaslouží i mnoho dalších lidí – Karen Bordelonová, Alice Fisherová, Lynn Coheaová, Sonya Haddadová, Joan Konnerová, John Flowers; a především Maggie Keeshenová za několikonásobné přepisování rukopisu a pozorné redaktorské oko. Za pomoc při přípravě textu jsem vděčna Judy Doktoroffové, Andie Tucherové, Becky Bermanové a Judy Sandmanové. Důležitý ilustrační doprovod vybraly

Ukázka elektronické knihy

s pomocí Annmari Ronnbergové Vera Aronowová, Lynn Novicková, Elizabeth Fisherová a Sabra Mooreová. Jak Bill Moyers, tak Joseph Campbell pročetli rukopis a měli k němu řadu užitečných připomínek, ale oceňuji, že odolali pokušení a nesnažili se svá slova přepsat do knižní podoby; naopak – i na tištěných stránkách nechali své rozhovory přirozeně žít.

BETTY SUE FLOWERSOVÁ,
University of Texas, Austin

ÚVOD

Ještě týdny poté, co Joseph Campbell zemřel, jsem na něj musel myslet všude, kde jsem se ocitl.

Když jsem jednou vycházel na Times Square z metra a cítil energii sálající z tlačenice, do které jsem se dostal, musel jsem se usmát, protože mi na mysli vytanula představa, která na tom místě kdysi napadla Campbella: „Právě teď, dnes odpoledne, stojí na rohu Dvaačtyřicáté ulice a Páté avenue poslední převtělení Oidipovo a čeká, až mu padne zelená, a znovu se tam odehrává ten stále živý romantický příběh o Krásce a Zvířeti."

Na Campbella jsem si vzpomněl i na předpremiérovém promítání *Nebožtíků*, posledního filmu Johna Hustona, natočeného podle povídky Jamese Joyce. Jedním z Campbellových prvních významných děl byl klíč k *Plačkám nad Finneganem*. To, co Joyce v lidském utrpení pokládá za „závažné a konstantní", chápe Campbell jako základní téma klasické mytologie. „Skrytou příčinou veškerého utrpení," říká, „je sama smrtelnost, jež je prvotní podmínkou života. Pokud má být potvrzen, nelze ji popřít."

Když jsme spolu jednou hovořili na téma utrpení, zmínil se jedním dechem o Joyceovi a Igjugarjukovi. „Kdo je Igjugarjuk?" zeptal jsem se ho. Stěží jsem to jméno dokázal vyslovit. „To byl šaman jednoho kmene Eskymáků Karibu v severní Kanadě," odpověděl Campbell, „ten, který evropským návštěvníkům sdělil, že jediná opravdová moudrost ‚žije daleko od lidí, v naprosté samotě, a lze k ní dospět pouze skrze utrpení. Jedině strázeň a utrpení dokážou otevřít mysl všemu, co jiným zůstává skryto.'"

„Jo tak," zamumlal jsem, „Igjugarjuk."

Joe moje kulturní ignorantství nechal bez povšimnutí. Zastavili jsme se. Oči mu svítily, když poznamenal: „Představte si, že byste jeden dlouhý večer trávil někde venku u ohně společně s Joycem a Igjugarjukem. Člověče – za to bych dal nevímco."

Campbell zemřel těsně před čtyřiadvacátým výročím zavraždění Johna F. Kennedyho. O té tragédii se rozhovořil z mytologického hlediska během našeho prvního setkání před mnoha lety. Při této smutné příležitosti jsem si na to vzpomněl a začal Campbellovy úvahy

znovu probírat se svými dospělými dětmi. Kennedyho důstojný státní pohřeb popisoval Campbell jako „příklad toho, jak výraznou službu může společnosti prokázat rituál“ tím, že oživí mytologická témata, hluboce v lidech zakořeněná. „Šlo o ritualizovanou příležitost, pro společnost na výsost důležitou,“ napsal tehdy. Veřejné zavraždění prezidenta, zlikvidovaného v okamžiku vrcholné aktivity, osobnosti „reprezentující celou naši společnost, živý organismus, jehož jsme všichni byli členy, bylo třeba kompenzovat rituálem, který dokázal znovu upevnit pocit vzájemné solidarity. Obrovský národ se na ty čtyři dny proměnil v jednotně smýšlející společenství a všichni jsme se tehdy týmž způsobem a najednou podíleli na jedné jediné události.“ Campbell tehdy řekl: „Byla to první a jediná zkušenost svého druhu, která kdy ve mně v době míru probudila vědomí sounáležitosti s celým tímto národním společenstvím – právě proto, že jsem se stal jednotkou podílející se na všeobecném prožívání hluboce smysluplného rituálu.“

Na tento popis jsem si vzpomněl také ve chvíli, kdy se jednoho mého kolegy jeho přítelkyně vyptávala na naši spolupráci s Campbellem a vznesla tento dotaz: „K čemu vlastně tu mytologii potřebujete?“ Zastávala onen běžný moderní názor, že pro současného člověka nemají „všichni ti řečtí bohové a podobné záležitosti“ žádný podstatný význam. Nevěděla ovšem (neuvědomuje si to většina z nás), že pozůstatky všech těch „záležitostí“ lemují stěny našeho vnitřního systému hodnot, ve které věříme, jako hrnčířské střepy okraje archeologického naleziště. Jelikož však jsme organické bytosti, je v těch „záležitostech“ obsažena skrytá energie. Tu právě rituály uvolňují. Zamyslete se nad postavením soudců v naší společnosti. Campbell ho viděl v mytologických, nikoli sociologických souvislostech. Kdyby plnili pouze určitou společenskou úlohu, měli by na sobě u soudu obyčejné šedivé šaty, nikoli tradiční černé taláry. Má-li totiž mít zákon autoritu, která přesahuje pouhou donucovací roli, moc, kterou jsou soudcové nadáni, musí být ritualizována, mytologizována. Stejně jako většina projevů našeho současného života, dodával Campbell – od náboženství a války k lásce a smrti.

Když jsem šel jednoho rána nedlouho po Campbellově smrti do práce, všiml jsem si, že na obrazovce vystavené ve výloze prodejny videokazet nedaleko od našeho domu běží právě ukázky z *Hvězdných válek* George Lucase. Na chvíli jsem se tam zastavil a vzpomínal, jak jsme se na ten film dívali společně s Campbellem na Lucasově Skywalkerově ranči v Kalifornii. Filmový tvůrce, který se ochotně

hlásil k tomu, že Campbellovu dílu za mnoho vděčí, pozval kdysi tohoto učence na svoje sídlo, aby mu tam promítl celou trilogii. Stali se z nich dobří přátelé. Campbell přímo s rozkoší sledoval, jak se na širokoúhlém plátně před jeho očima odvíjejí starobylé mytologické náměty a motivy, uložené do efektních současných obrazů. Při této návštěvě, kdy měl opět příležitost sledovat nebezpečné situace, jimž byl Luke Skywalker vystaven, a jeho hrdinské činy, se Joe přímo zaníceně rozpovídal o tom, jak se Lucasovi podařilo klasickému hrdinskému příběhu „udělit nejnovější, velmi mocný impulz".

„A co je vlastně podstatou toho příběhu?" zeptal jsem se.

„To, co už Goethe vyjádřil ve *Faustovi*, ale co teď Lucas oblékl do moderního kabátu – poselství, které nám sděluje, že věda a technika nás nedokáže spasit. Naše počítače, naše přístroje, naše mechanismy to samy nedokážou. Musíme se spoléhat na svou vlastní intuici, naplno rozvinout všechny svoje dispozice."

„A není tohle urážka rozumu?" namítl jsem. „Neutíkáme už tak od rozumu až moc uspěchaně?"

„Tomu hrdinova cesta nenasvědčuje. Vůbec nejde o to, že by se popíral lidský rozum. Naopak – tím, že hrdina přemáhá temné vášně, symbolizuje naši schopnost držet iracionálního divocha, kterého v sobě nosíme, na uzdě." Při jiné příležitosti si Campbell stýskal na to, že „nejsme schopni si přiznat, že nás ohrožuje ona masožravá, chlípná horečka," jež je v lidské povaze endemická. V tomto případě popisoval hrdinovu cestu nikoli jako řetězec odvážných činů, ale jako život prožívaný v sebepoznávání, „a Luke Skywalker se nikdy nechoval racionálněji, než když v sobě objevoval povahové zdroje, které mu umožňovaly vyrovnat se s jeho osudem."

Je ironií, že podle Campbella nepřináší konec cesty hrdinovi nárůst jeho velikosti. „Nejde o to," řekl v jedné své přednášce, „že by se měl ztotožnit s nějakou postavou či mocnou silou, s níž se během svého putování setkal. Indický jógin, který se snaží oprostit od hmotné existence, se identifikuje se Světlem a už nikdy se nevrací. Ale žádný člověk, který si v sobě nese vůli sloužit jiným, si takový únik nikdy nedovolí. Konečným cílem veškerého hledání nesmí být ani osvobození vlastního já, ani dosažení stavu extáze, ale moudrost, jež člověka vede ke službě druhým." Jedna z mnoha věcí, které zakládají rozdíl mezi pouhou slávou a hrdinstvím, spočívá v tom, že slavná osobnost žije pouze pro sebe, kdežto hrdina usiluje svým konáním obrodit společnost.

Joseph Campbell chápal život jako dobrodružství. „Na to se můžu vykašlat," prohlásil, když se ho jeho univerzitní školitel snažil vést výhradně k úzce akademické kariéře. Přestal se snažit o doktorát a místo toho odešel do lesů, aby tam mohl v klidu číst. Celý život načítal knihy o světě – z nejrůznějších oblastí: antropologie, biologie, filozofie, umění, historie, náboženství. A neustále připomínal i ostatním, že jediná bezpečná cesta k poznání světa vede přes tištěnou stránku. Několik dní po jeho smrti jsem dostal dopis od jedné jeho bývalé studentky, která teď pomáhá vydávat jistý významný časopis. Doslechla se o sérii pořadů, na kterých jsem s Campbellem spolupracoval, a rozhodla se mi napsat, že „cyklon energie", kterým se ten člověk vyznačoval, „rozvířoval veškeré intelektuální schopnosti" jeho studentů, kteří sedávali na jeho přednáškách na Koleji Sáry Lawrenceové a „nemohli popadnout dech". „Všichni jsme mu sice okouzleně naslouchali," pokračovala, „ale pod vahou četby, kterou nám z týdne na týden nakládal, se nám podlamovala kolena. Nakonec jeden z nás vstal a (jak je to na téhle škole zvykem) vyčítavě si postěžoval: ‚Já mám ještě tři další kurzy – jenom abyste věděl. A na všech se ode mě chce, abych přečet spoustu stránek. Jak tedy po mně můžete vůbec chtít, abych tohle všechno stačil za týden zvládnout?' Campbell se rozesmál a řekl: ‚Žasnu, že jste se o to vůbec pokoušel. Máte na to přece celý život.'"

A uzavřela to takto: „A já s tím nejsem hotová do dneška – příklad jeho života a práce mě bude provázet do smrti."

Dopad jeho vlivu se dal vycítit z atmosféry smutečního obřadu na jeho počest, který se konal v Přírodovědném muzeu v New Yorku. Poprvé ho navštívil ještě jako chlapec a uchvátily ho tam totemy a obřadní masky. Kdo je zhotovil? ptal se v duchu sám sebe. Co mají znamenat? Začal horlivě číst všechno, co se týkalo indiánů, jejich mýtů a legend. Už v deseti letech kráčel po cestě, která ho nakonec dovedla k postavení jednoho z předních světových znalců mytologie a jednoho z nejpřitažlivějších učitelů naší doby; během obřadu bylo řečeno, že „starým kostem folklóru a antropologie opět vdechl život." A do muzea, kde se před třemi čtvrtěmi století poprvé naplno rozhořela jeho představivost, přišla vzdát čest jeho památce spousta lidí. Vystoupil Mickey Hart, bubeník skupiny *Grateful Dead*, se kterou Campbella spojoval obdiv k bicím nástrojům. Robert Bly zahrál na apalačský dulcimer a přečetl báseň věnovanou Campbellovi. Promluvilo několik jeho bývalých studentů a přátel, s nimiž se sblížil až po odchodu do důchodu, kdy se se svou ženou, tanečnicí Jean Erdmanovou,

přestěhoval na Havaj. Své zástupce vyslala i velká newyorská nakladatelství. A přítomna byla i řada spisovatelů a vědců, mladých i starých, kteří v Josephu Campbellovi spatřovali člověka, jenž jim razil cestu.

A samozřejmě tam bylo i mnoho žurnalistů. Já jsem k němu pronikl o osm let dříve, kdy jsem pojal ideu, že bych mohl před televizní kameru pravidelně přivádět nejskvělejší myslitele naší doby. V muzeu jsme natočili dva programy a jeho osobnost obohatila obrazovku natolik výrazně, že si o transkript našich rozhovorů napsalo přes čtrnáct tisíc lidí. Tehdy jsem si slíbil, že se za ním vypravím ještě jednou, tentokrát abych s ním jeho myšlenky probral systematičtěji a důkladněji. Napsal a uspořádal kolem dvaceti knih, ale já jsem ho poznal zblízka především jako pedagoga, bohatě vybaveného znalostmi folkloru z různých koutů světa, a přál jsem si, aby se s ním jako s vynikajícím učitelem seznámilo co nejvíc dalších lidí. A tak snaha podělit se s nimi o poklad, který tento muž představuje, inspirovala vznik jak onoho televizního seriálu, tak i této knihy.

Žurnalisté se prý těší jedné významné výsadě: mají možnost stále se průběžně vzdělávat stykem s veřejností. Máme to štěstí, že je nám umožněno trávit svoje pracovní dny účastí na nekonečném kurzu vzdělávání pro dospělé. V posledních letech mě nikdo nenaučil tolik jako Campbell, a když jsem mu řekl, že bude muset nést odpovědnost za všechno, co vzejde ze skutečností, že jsem jeho žák, zasmál se a ocitoval starého Římana Seneku: „Ducunt volentem fata, nolentem trahunt." (Chtějícího osudy vedou, nechtějícího vlečou.)

Jako všichni velcí učitelé působil i on vlastním příkladem. Nikdy nikoho k ničemu nenutil, nepřemlouval (s jedinou výjimkou – když přesvědčoval Jean, aby si ho vzala). Kazatelé se mýlí, řekl mi jednou, když se pokoušejí „přesvědčit lidi, aby se ztotožnili s jejich vírou; raději by jim měli vyjevit záři, která vychází z jejich objevu". On sám byl živoucím důkazem toho, jakou radost člověku přináší, když se celý život učí! Matthew Arnold byl přesvědčen, že nejvyšší metou je „znát to nejlepší, co svět ví a co si myslí, šířit to dál a tím vytvářet nepřetržitý proud pravdivých a svěžích myšlenek". Právě to Campbell dělal. Když mu člověk naslouchal a přemýšlel o tom, co říká, vždycky nevyhnutelně cítil, jak se rozžívá jeho vlastní vědomí, jak obrodně se probouzí jeho vlastní představivost.

Připouštěl, že „vůdčí ideou" jeho práce je snaha „nalézt univerzální témata prostupující světovými mýty, jež by dosvědčovala, že lidská duše se neustále usiluje ztotožnit s určitými hlubokými principy."

Ukázka elektronické knihy

„Máte na mysli hledání smyslu života?“ zeptal jsem se.

„Ne, ne, ne!“ odpověděl. „Hledání toho, co to vlastně znamená žít.“

Řekl jsem, že mytologie je vnitřní silniční mapa zkušenosti, kreslená lidmi, kteří jí prošli. Tušil jsem, že on by se s žádnou prozaickou žurnalistickou definicí nespokojil. Pro něj byla mytologie „zpěvem vesmíru“, „hudbou sfér“ – hudbou, na kterou tančíme, i když její melodii neumíme pojmenovat. Její refrény slyšíme, „když zpovzdálí pobaveně sledujeme drmolení nějakého konžského šamana, s kultivovaným vytržením čteme překlady veršů starých čínských básníků, tu a tam rozlouskneme tvrdé jádro toho či onoho argumentu Tomáše Akvinského nebo zčistajasna prozřeme k zářivému smyslu nějaké bizarní eskymácké pohádky.“

Představoval si, že se tento velkolepý a kakofonní chór rodil ve chvílích, kdy si naši prapředci začali vyprávět o zvířatech, která zabili, aby měli co jíst, a o nadpřirozeném světě, do něhož podle jejich představ ona zvířata odcházela, když umírala. „Tam někde venku“, mimo viditelnou rovinu existence, přebýval „pán života“, který byl obdařen mocí nad životem i smrtí lidí – kdyby jim ta zvířata neposlal zpátky, aby mohla být znovu obětována, lovci a příslušníci jejich rodin by zemřeli hladem. Raná společenství tak dospěla k přesvědčení, že „podstatou života je, že se obnovuje zabitím a pozřením zabitého; to je ono velké mysterium, kterým se zabývají mýty“. Lov se stal rituálním obětováním a lovci pak přistupovali k aktům usmíření, jimiž si chtěli naklonit duše zabitých zvířat, aby se k nim vrátila a mohla být znovu obětována. Zvířata chápali tehdejší lidé jako vyslance z onoho druhého světa a Campbell se domníval, že se mezi lovcem a jeho kořistí vyvíjela „magická, zázračná souhra“, jako by byli spojeni „v mystickém, věčném“ cyklu smrti, pohřbení a vzkříšení. Jejich umění – nástěnné jeskynní malby – a ústní slovesnost nakonec dodaly tvar impulzu, kterému my dnes říkáme náboženství.

Když potom tito prvotní lidé přešli od lovu k zemědělství, změnily se i příběhy, kterými si vykládali záhady života. Magickým symbolem nekonečného cyklu se stalo semeno. Rostlina zahynula, byla pohřbena a její semeno zrodilo nový život. Campbella fascinovalo, jak si tento symbol jako zjevení věčné pravdy přivlastnila všechna velká světová náboženství – to, že ze smrti se rodí život; neboli, jak on to formuloval: „Obětí k blaženosti.“

„Ježíš to dobře viděl,“ říkával. „Jak úžasnou skutečnost spatřoval v hořčičném semínku!“ Citoval Kristova slova z evangelia podle